

BALKANLAR'DAKİ MEVLEVÎHÂNELERDEN GÜNÜMÜZE KALANLAR

Haşim KARPUZ*

ÖZET

Mevlevîhâne, insanların gönüllerine hitap eden, insanları eğiten, tarikat prensiplerinin öğretildiği; sağlık, spor, güzel sanatlar alanlarında çalışmalar yapılan bir kurum olup değişik yapılardan oluşur. Bildiride, mevlevîhâne mimarisi hakkında genel bilgi verildikten sonra Osmanlı döneminde Balkanlar'da yapılan mevlevîhânelerden günümüze kalanlar tanıtılmaya çalışılacaktır. Tanıtılacak mevlevîhâneler Edirne, Filibe, Peçoy, Gözleve ve Hanya Mevlevîhâneleridir.

Anahtar Kelimeler: Mevlevîhâne, Semâhâne, Matbah.

THE REMINDERS OF THE MAWLAVÎ LODGES IN THE BALKANS TO THE PRESENT

ABSTRACT

Mawlavî Lodge is a place that is predicated on the training of the hearts of people, gives education on the religious orders and works on the areas of health, sport and art. Most of the Mawlavî Lodges founded in the Balkan cities at the Ottoman era were ruined.

In this paper, afterwards giving general information about the architecture of the Mawlavî Lodges, the reminders of the Mawlavî Lodges in the Balkans to the present are tried to be introduced. The most important ones are Edirne, Filibe, Peçoy, Gözleve and Hanya Mawlavî Lodges.

Key Words: Mawlavî Lodge, Semâhâne, Matbah (Kitchen).

* Prof. Dr., SÜ Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

1. GİRİŞ:

Selçuklular zamanında Anadolu'nun fethi ve vatan haline dönüştürülmesinde olduğu gibi Balkanların fethi ve Türkleşmesinde de tekke ve zâviyelerin önemli rolü olmuştur. Askeri fetihler, adil bir yönetim ekonomik hayatın iyileştirilmesi ve insanların manevi dünyalarının güçlendirilmesi ile bütünleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki 500 yılı aşkın hakimiyeti sırasında kurulan mevlevîhâneler dönemlerinde önemli hizmetler yapmışlardır. Bildiride mevlevîhâne mimarisi hakkında genel bilgi verdikten sonra günümüze kalan örnekleri tanıtılmaya çalışılacaktır.

Mevlevîhâne, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin düşüncelerini esas alan, tarikat prensiplerinin öğretildiği bir kurum olup değişik yapılardan oluşmaktadır. Mevlevî tekkeleri tarikat öğretiminin yanında hat, tezhip, musiki gibi güzel sanatlarla ilgili, yolcuların barınması, fakirlerin doyurulması ve benzeri sosyal amaçlı çalışmalarda yapmışlardır.

Balkan yarımadası çok zengin bir coğrafyaya sahiptir. Üç tarafı denizlerle çevrili olup yüksek platolar, Rodoplar, Balkanlar ve Transilvanya Alpleri gibi yüksek dağlara sahiptir. Bu dağlardan beslenen birçok nehir verimli ovaları, toprakları sular. Balkanların her mevsim göğü bulutlu, toprağı yeşildir. Balkanların su varlığının prensesi nazlı Tuna'dır. Viyana, Budapeşte, Belgrat gibi başkentlerden geçip Romanya'dan Karadeniz'e dökülür. Macaristan'daki Balaton ile Makedonya'daki Ohri Gölü bu coğrafyanın nadir göllerindendir.

Türklerin batıya, Avrupa'ya akınları Hunlar zamanında başlamıştır. Osmanlı Döneminde Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçmesi ile Balkanların fethi başlamış (1354), Kosova (1389), Niğbolu (1396) ve Mohaç (1526) zaferleri ile kalıcı olmuştur. 1699 Karlofça Antlaşmasından sonra Osmanlı hâkimiyeti sarsılmış Yunanistan'dan (1828) sonra Bosna, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan Türk hâkimiyetinden çıkmıştır (1878). 1912-1913 Balkan savaşlarıyla Makedonya'da da Türk hâkimiyeti son buldu. Osmanlı'nın 500 yıllık Balkan hâkimiyeti, göçler, sürgünler, ölümlerle sona erdi. Osmanlı devleti barış, adalet, hoşgörü ve insanlık öğrettiği Avrupa'dan ihanet gördü, boynu bükük, hüznle Anadolu'ya döndü.

2. MEVLEVÎHÂNELERİN YÖNETİMİ VE SAHİP OLDUĞU YAPILAR

Mevlevîhânelerde tekke eğitimini başarılı bir şekilde sağlayabilmek, tarikatın öğretilmesini yaymak için çok teknik bir iş bölümü ve yönetim sistemi kurulmuştur. Şeyh veya postnişin denilen Çelebi Efendi en üst yetkili kişi,

manevi önderdi ve Hz. Mevlâna'yı, Konya'daki Çelebilik makamını temsil ederdi. Yönetimi Sertarik Dede (sadece Konya'da), Aşçı Dede (dervişleri yöneten), Türbedar Dede, Neyzenbaşı ve onların yardımcıları sağlıyordu. Şeyhler (postnişin) Konya'dan atanırdı ve çok etkin bir merkezi yönetim hakimdi. Mevlevîhâneler, zâviye ve âsitâne olmak üzere iki farklı fonksiyona sahiptir:

Âsitâne, tarikatın temel eğitiminin verildiği, 1001 gün çile çıkarılan büyük Mevlevî tekkeleridir. Bunlar: Konya, Afyon, Manisa, Kütahya, Halep, Galata, Yeni Kapı, Kasımpaşa, Beşiktaş, Bahariye, Bursa, Kahire, Kastamonu, Eskişehir, Gelibolu ve Larissa – Yenişehir Mevlevîhâneleridir. Diğerleri daha küçük programlı tarikat yapıları zaviyelerdir.

İster asitâne ister zâviye olsun bir Mevlâna tekkesinde şu bölümler bulunur.

1. *Matbah-ı Şerif*: Yemeklerin piştiği, canların eğitildiği, 1001 günlük çilenin tamamlandığı, mekândır. Burada ayrıca okuma-yazma Evrad ve Ezkâr (Dua ve Zikir), sema talimi yapılırdı.

2. *Derviş Hücreleri*: Matbah'da çilesini tamamlayan canlar sema edip sikke giydikten sonra hücrenişin olurlardı. Bundan sonra kendi hücrelerinde yaşarlardı. Burada Mesnevi okur, hat, tezhip diğer güzel sanatları icra eder veya canlara öğretirler, tekkenin toplantılarına, sema günlerine (mukabeleye) katılırlardı.

3. *Meydan-ı Şerif*: Matbah'dan sonra en önemli mekândır. Burada sabah namazından sonra bütün dedeler toplanır. Şeyh efendinin huzurunda mürakabe yapılır, kahve içilir ve herkes görev yerine dağılırdı.

4. *Türbe – Hâmuşân*: Mevlevîhânelerde kurucu şeyhin veya O'nu takip edenlerin mezarları çoğu zaman semâhâneye açılan bir türbede olurdu. Burada Mevlevî tarikatının ölümüne ve mezarlara bakışı önem taşır. Konya Mevlâna Dergâhında olduğu gibi birçok tekkede türbe merkezde yer alır. Dedelerin mezarları tekkenin haziresindeki Hâmuşân (Susmuşlar) denilen mezarlıkta bulunurdu. Türbede sanduka örtüleri, destarlı keçe sikkeleriyle mezarlar özenle sergilenirdi. Avluda veya mezarlıktaki Mevlevî mezar taşları da süslemeli ve sikkeli başlıklara sahiptir (Bakırcı, 2005).

5. *Haremlik – Selâmlık*: Haremlik; Şeyh efendinin ailesi ile oturduğu konaklara denirdi. Selâmlık ise tekkenin, şeyhin misafirhanesi idi. Türk evinin mimari özelliklerine göre yapılmış bu konaklar dönemlerinin üsluplarını yansıtırdu.

6. *Diğer Mekânlar*: Başta kütüphane olmak üzere hamam, fırın, muvakithane, cem-sohbet odası gibi mekânlar; kuyu, sarnıç, şadırvan gibi tesislerde mevlevîhâne yapıları içinde yer alırdı.

Bu bildiride sunacağım bilgiler, Hz. Mevlâna'nın 800. doğum yıldönümü için hazırlanan bir fotoğraf albümü çalışması sırasında yaptığımız gözlemlere ve bu alanda yapılan genel çalışmalara ve yayınlara dayanmaktadır. Balkanların bugünkü siyasi yapısına bağlı olarak mevcut devletlerin sınırları içindeki mevlevîhâneler üzerinde durulacaktır.

Bizim ülkemizdeki gibi (1923 tekke-zâviyeler kapatıldı.) diğer Balkan ülkelerindeki mevlevîhânelerde kapatılmış, terk edilen binaları yıkılmış veya başka fonksiyon verilmiştir. Kaynaklarda adları geçen bazı örnekler hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Araştırmalarımızda Sezai Küçük (Küçük, 2000, 465–469) ve Veled Çelebi'nin listelerine bağlı kalınmıştır (Şafak, 2007). Veled Çelebi'de tekkelerin kurucu şeyhi ile 1912'deki şeyhlerin adları verilmektedir.

3. BALKANLARDAKİ MEVLEVÎHÂNELER

Balkanlarda Osmanlı devleti sınırları içinde kalan yerleşmelerde mevlevîhânelere başka, tarikat yapıları da bulunmaktadır. Bunlar arasında Bektaşî tekkelerinin yaygın olduğunu görüyoruz. Günümüzde Makedonya'daki Kalkandelen Harabati Baba Tekkesi ile Bosna-Hersek'teki Mostar-Blagay Tekkesi orijinalliğini korur.

3.1. Edirne Mevlevîhânesi: II. Sultan Murad zamanında Muradiye Camisi ile birlikte 1435 yılında kurulduğu kabul edilir. Mevlevîhânenin derviş odaları, müştemilatı günümüze gelmemiştir. Süheyl Ünver ile Sezai Küçük mevlevîhânenin tarihi ve şeyhlerinin listesini yayınlamıştır. Evliya Çelebi mevlevîhânelerin yapılarından ve günlerde okunan makamları sayar.

3.2. Arnavutluk: Elbasan ve İpek şehirlerinde mevlevîhâneler olduğu kaynaklarda geçer. Ancak tekke binalarının ayakta olup olmadığı bilinmemektedir. Veled Çelebiye göre Elbasan mevlevîhânesinin banisi Murad Dede Şeyhi Hafız Dede'dir. İpek Mevlevîhânesi de 1911 yılında faal görünüyor (Küçük, 2000, 467).

Bosna-Hersek:

Sarayevo İsa Bey Zâviyesi: Bosna-Hersek'in başkenti, Sarayevo'da Bendbaşı semtinde 1462'de kurulmuş, yıkıla yapıla 1957 yılına kadar gelmiş ve o yıl ortadan kalkmış bir mevlevîhânedir.

Mevlevîhânenin Milačka Nehri kenarında kurulduğu, ağaçlar içerisinde yer aldığı ve birçok yapıdan meydana geldiğini eski fotoğraflarından anlıyoruz. Mevlevîhâne İsa Bey zaviyesinin yerine geçmiş olmalıdır. Vakfiyesine göre 15–16. yüzyılda bu zaviyenin yoksulların, yolcuların iâşe ibadesine hizmet verdiği anlaşılıyor. 1659 zaviyeyi ziyaret eden Evliya Çelebi burasını Mevlevî tekkesi olarak tanımlamaktadır (Ayverdi, 1981, 389).

Mevlevîhâne 1697 Avusturya işgâlinde yanmış bir müddet harap kalmış ve 1840'da Vali Vecihi Paşa tarafından onarılmış, daha sonra bir selde yıkılmış, 1886 yılında faaliyeti durdurulmuştur.

Zavod ve Müjenizovic'un araştırmaları sırasında tespit ettikleri zaviyenin son yapısını Ayverdi yayınlamıştır. "L" planlı tekkenin alt katında matbah ve diğer bölümler, üst katta ise bir Semâhâne ve meydan odası bulunuyordu (Ayverdi, 1981, 391).

Bu yapıda 1957 yılında yıkılmış, mevlevîhânenin yerine otel ve benzin istasyonu yapılmıştır. 1999 yılında kurulan bir dernek hükümet nezdinde girişimde bulunarak mevlevîhânenin yerinde kazı yaptırmıştır. Bu kazıda bazı yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Bu kazının sonuçları ve tekkenin yeniden ihyası için İsa Bey zaviyesine yeniden kurma derneği bir rapor yayınlamıştır (Sarayevo, 2000).

3.4. Bulgaristan:

Filiba Mevlevîhânesi: Rumeli'de Bektaşî, Halvetî vd. tekkelere göre günümüze gelen nadir mevlevîhânelerden birisi de Bulgaristan'daki Filibe'de bulunmaktadır. Kentin merkezinde Osmanlı dokusunun bulunduğu Üçtepe mevkiinde 18. yüzyılın başlarında Peçevi Ahmed Dede adına kurulmuştur.

1714 yılına kadar ilk Şeyhliğini Ahmed Dede yapmıştır (Veled Çelebiye göre banisi İbrahim Efendi, 1912'deki şeyhi Mehmed Nesip Dede'dir). 1859 yılındaki Şeyhi Hacı Hasan Efendi, 1886 yılında ise Muhammed Nesip Dede'dir (Küçük, 2003, 313). Tarihçesi hakkında fazla bilgimiz olmayan mevlevîhânenin selâmlık ve semâhânesi günümüze gelmiştir. Mevlevîhâne Bizans dönemi (Justinien 527–565) surları üzerine kurulmuştur. 1970 yılında başlayan restorasyon sırasında kale kalıntıları içerisinde küpler, değirmenler ve küçük buluntular ele geçmiştir. Eskiden cami, mektep olarak kullanılan mevlevîhâne bir ara jimnastik salonu olmuştur. 1974 yılından bu yana Filibe "Pıldin" restoran olarak kullanılmaktadır.

Üç katlı olan yapının zemin katının bir bölümü müze haline getirilmiştir.

Selâmlık bir sofaya açılan odalardan meydana gelmektedir. Bitişigindeki semâhâne ise kare planlıdır. Girişinin üzerinde mutrip veya züvvâr/misafir mahfeli bulunmaktadır. Sema alanı ahşap direklerle sekizgen hale getirilmiştir ve düz tavanlıdır.

Selâmlık ve semâhâne 19. yüzyılın barok süsleme özelliklerine sahiptir. Bugün lokanta olarak kullanılan yapıda Mevlevîlikle ilgili bazı fotoğraf ve eşyalar sergilenmektedir. Yapının içindeki duvar resimleri ressam Hristo Stefanov tarafından çizilmiştir (Şafak, 2007, 342)

3.5. Macaristan:

Peçoy Yakovalı Hasan Paşa Mevlevîhânesi: Şehrin surlarının dışında Zigetvar Kapısı civarında yer alan mevlévîhânenin, sadece semâhâne olarak kullanılan camisi günümüze gelmiştir.

16. yüzyılda yapılmış Yakovalı Hasanpaşa Camii kuzeyinde "U" planlı medrese ile birlikte mevlévîhâne olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Derviş hücreleri olarak Medrese odalarının önünde bir revak vardı. Avlunun ortasında da şadırvan yer alıyordu. 20.yüzyılın başlarında medrese yıkılmış ve yerine yeni bir bina yapılmıştır.

Cami, üç bölümlü bir son cemaat mahalli ve kubbe ile örtülü kare planlı harimden meydana gelmektedir. Mevcut kalıntılardan son cemaat mahallinin örtüsünün tekne tonozlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Tek şerefeli minare kuzeybatı köşededir.

Harim alttan iki üstten tek pencere dizisi ile klâsik formdaki pencerelerle aydınlatılmıştır. Kubbe mukarnaslı tromplara oturur. Yüksek tutulmuş sekizgen kasnağın her köşesi de bir pencereye sahiptir.

Mihrap klâsik tiptedir, mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir. Minber yeni olup, sanat değeri taşımaz. Camiinin yan duvarlarında bazı kalem işi süslemeler görülür.

Uzun süre kadınlar hastahanesinin kilisesi olarak kullanılmış ve 1957'den sonra restore edilerek cami haline getirilmiştir (Molnar, 1993, 11).

Kadınlar hastahanesinden sonra camiinin son cemaat yeri de yıkılarak buraya da müze yapılmıştır. Modern yapıların arasına sıkışan cami, müze ve cami olarak kullanılmaktadır.

3.6. Makedonya:

Üsküp Mevlevîhânesi: Makedonya Cumhuriyeti'nde başkent Üsküp'teki Mevlevîhâne yıkılmış geriye soluk bir resim kalmıştır. Yerini tam olarak bilmiyoruz. Evliya Çelebi'ye göre Sadrazam Melek Ahmet Paşa'nın konağı mevlevîhâne haline getirilmiştir (Ayverdi, 1981, 281). Veled Çelebi'ye göre türbede yatan Numan Dede Efendi, 1912'deki şeyhi Ferruh Çelebidir. Son Şeyhi ise Hakkı Efendidir.

3.7. Sırbistan-Kosova:

Belgrad ve Niş Mevlevîhâneleri kayıtlarda geçmesine rağmen günümüze gelememişlerdir (Küçük, 2000, 313, 468). Kosova İpek Mevlevîhânesi'nin de son durumu bilinmemektedir (Küçük, 2000, 314).

3.8. Ukrayna:

Gözleve Mevlevîhânesi: Karadeniz'in kuzeyinde, en uzaktaki mevlevîhânelerden biriside Ukrayna'nın Kırım Özerk Cumhuriyetindeki Gözleve - Yevpatoria'da kurulmuştur. Surların dışında, Eski Odun pazarı semtinde bir camii ile aynı alan içerisinde.

Mevlevîhânenin tarihi hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Bazı kaynaklarda geçen Aziz Arap Baba'nın kimliği ve tekke ile ilişkisi de meçhuldür. Rus mimarlık tarihçileri cami ve tekkenin mimari özellikleri üzerinde durmuşlardır.

Tekkenin hemen yakınında harap bir cami bulunmaktadır. Son yıllarda burada birde müze ve eğitim merkezi yapılmıştır.

Tekkenin yakınındaki cami harap durumdadır. Kırmı çatılı olduğu sanılan yapının duvarlarının bir kısmı ile mihrabı da ayakta kalmıştır. Yapıyı 18-19. yüzyıla tarihleyebiliriz. Bu caminin tekkeye ait olup olmadığını bilmiyoruz.

Mevlevîhâne muntazam taş işçiliği göstermekte, içten ve dıştan kare plânlı olup, dış köşeleri pahlıdır. İçte avlunun etrafında derviş hücreleri bulunmaktadır. Ana girişi batı cephesindedir. Derviş hücreleri farklı büyüklüktedir. Yan yüzlerde alt sırada ve üst sırada avluyu aydınlatan dikdörtgen formlu sivri kemerli pencereler bulunmaktadır. Merkezi büyük kubbe içten pandantiflere, dıştan yüksek bir kasnak ve piramidal bir çatıya sahiptir.

Yapının tarihi gibi müştemilatı hakkında da bilgimiz yoktur. Mevcut hücreleri derviş hücresi, avluyu da semâhâne olarak tanımlayabiliriz.

Mimari özelliklerinden dolayı mevlevîhâneyi 17. yüzyıla tarihleyebiliriz. Bazı Rus araştırmacılar bu yapının Gözleve Han Camisi gibi Mimar Sinan tarafından yapılmış olabileceğini belirtirler. Katkıları için Prof. Dr. Bozkurt Ersoy'a teşekkür ediyorum.

3.9. Yunanistan:

Atina Mevlevîhânesi: Atina'nın merkezinde Akropolis'in güneyinde Plaka semtinde Roma agorasının içinde yer alır. Fethiye Camisinin yaklaşık 100 m güneyindedir. Yakınındaki Hacı Mehmet Medresesi ve Mustafa Ağa Camisi ile bir üçgen oluştururlar. Kesin yapılış tarihi bilinmemektedir. Yapıdan ilk olarak 17. yüzyılda Evliya Çelebi söz etmektedir.

Mustafa Ağa Camii minaresi yıkılmış olarak korunmuştur. 1759 yılında yapılan yapı halen Geleneksel Seramik Müzesi olarak kullanılmaktadır. 1459 yılında yapılan Fethiye Caminin de minaresi yıkılmıştır. 1721 tarihli Hacı Mehmet Medresesi haraptır.

Mevlevîhânenin semâhânesi günümüze gelmiştir. M.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında astronom olan Makedonya-Kyrhos'lu Andronikos tarafından rüzgâr kulesi olarak yapılmıştır. Mevlevîhânenin diğer binalarının bu kuleyle bitişik olarak inşa edildiğini eski gravürlerden anlıyoruz.

Bu sekizgen mermer yapının semâhâne için elverişli olmadığı hem Evliya Çelebi'nin anlatımından hem de yapılan gravürlerden anlaşılmaktadır. 7 m çapında 3.20 m kenar uzunluğu olan sekizgen yapının kuzeydoğu ve kuzeybatıdan iki girişi vardır. Bu kapıların önünde iki sütunlu korint düzeninde portikler vardı. Güneyde daire biçimli hücre mihraba tekabül etmektedir. Yaklaşık 10 m yüksekliğindeki kulenin konik bir çatısı bulunur. Saçakta kabartma olarak sekiz köşe üzerinde rüzgâr tanrılarını temsil eden erkek figürlerine yer verilmiştir.

Kaynaklarda mevlevîhâne olarak geçen yapının ne zaman kurulduğu, şeyhleri hakkında bilgimiz yoktur. Böyle antik bir yapının semâhâne olarak değerlendirilmesi Mevlevîlikteki hoşgörüyü simgeler. Bunda sekizgenin kutsal sayılması, başka sekizgen planlı semâhânelerin bulunması göstermektedir.

Girit-Hanya Mevlevîhânesi: Girit adası, Hanya şehri ve mevlevîhânesi Türk tarihinin hüznü sayfalarından birisini teşkil eder. Adanın diğer şehirleri önceden fethedilmesine rağmen Hanya 1646 tarihinde binbir zorluk çekilerek ve binlerce şehit verilerek alınmıştır. Savaşa tanıklık eden Evliya Çelebi ordumuzun kahramanlığını ayrıntılarıyla anlatır.

Mevlevîhâne 1890 yılında açılmış, 1924 yılında kapanmıştır. İsmail Kara bu mevlevîhâne hakkında bir monografi yayınlamıştır. Vakfiyesinde inşa edildiği belirtilen yapılar şunlardır: semâhâne-türbe-mescid, hamuşan, matbah, tahtani ve fevkani 12 bab hücre (haremlik), meydan-ı şerif ve beraberinde tahtani ve fevkani 6 bab hücre (selâmlık), sarnıç ve kuyu, çeşme ve şadırvan, dükkânlar ve atölyeler.

Bu yapılardan ana bina (semâhâne, türbe, mescid) günümüze gelmiştir. Günümüzde bina semâhânenin kuzeyinde bir koridor bırakılarak ikiye bölünüp sınıf haline getirilmiştir. Mahfil betonarme olarak yatayda kat haline getirilmiştir. Bu kat öğrenci yatakhane yapılmıştır.

Asli planda semâhânenin sekizgen planlı olduğu, "U" planlı bir mahfile sahip olduğu eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

Selanik Mevlevîhânesi: Yunanistan'ın kuzeyindeki Serez ve Selânik mevlevîhâneleri de yıkılmıştır. Veled Çelebi Serez'in banisi olarak Ramazan Dedeyi, şeyhi olarak Mehmed Ağah Dede'yi kaydetmiştir. Selanik Mevlevîhânesi'ne ait bazı fotoğraflar günümüze gelmiştir.

Zaviye statüsündeki mevlevîhâne şehrin batı kesiminde surların dışında, Yenikapı karşısında geniş ağaçlıklı bir bahçe içerisinde bulunuyordu. 1617 yılında Ekmekçizade Ahmed Paşa tarafından kurulmuştur (Eyice, 1981, 7). Mevlevîhâne günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır.

Mevlevîhâne'nin ilk şeyhi Karamanlı Abdülkerim Dede'dir (Kerimüddin Dede), daha sonra Ramazan Dede postnişin olmuştur. Daha sonraki dergâh şeyhleri hakkında bilgi yoktur. 1820 yılında Şeyh Ali Efendi vefat etmiş yerine Topal Ali Dede atanmıştır. Mevlevîhânenin son şeyhleri Ali Dede, Niyazi Dede ve Salahaddin Dededir (Küçük, 2003, 308).

Merhum Şehabeddin Uzluk bu son dönemin sanatkâr şeyhlerinden söz eder (Uzluk, 1957, 68). Kardeşi F. Nafiz Uzluk arşivinden Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezine gelen fotoğraflardan anlaşıldığına göre mevlevîhâne barok üslupta bir ana binaya sahiptir. Sebilli anıtsal bir girişi, şadırvanı, kırma çatı altında muhtemelen sekizgen bir semâhânesi vardı. Veled Çelebiye göre 1912'de şeyhi Eşref Dede'dir.

Yenişehir-Larissa Mevlevîhânesi: Yunanistan'ın Teselya bölgesindeki Larissa Yenişehir Mevlevîhânesi Köstem nehri kenarında yer almaktadır. 17. yüzyıl başlarında Ekmekçizade Ahmet Paşa tarafından yaptırılan bir zaviyedir.

Yenişehir'de bir grup yapının yerini gösteren haritada mevlevîhânenin doğusunda Gazi Hasan Bey köprüsü, Hasan Bey camii ve diğer yapılar yer

almaktaydı. 1941 yılındaki büyük depremde mevlevîhâne yıkılmıştır. 1800–1820 yılları arasında şeyhi Abdullah Dede'dir, 1886 yılında ise Gülşen Dede şeyh olmuştur. Son şeyhi ise Ahmet Dede'dir (Küçük, 2003, 312). Anlaşıldığına göre 19. yüzyılın sonlarında Yenişehir'de iki mevlevîhâne mevcuttur. Veled Çelebi Rumeli Yenişehir Atik için banî Cevri Dede'yi, Şeyh olarak Bahaeddin Dedeyi gösterir. Yenişehir Fener'de ise banî Vahdi Dede, Şeyh Gülşen Dede'dir.

Yenişehir Mevlevîhânesi'nden bir çok alim, şair ve neyzen yetişmiştir. Bunlardan birisi de uzun ney (Girift) üfleyen Giriftzen Asım Beydir. Her şeyi ile bir Türk yurdu olan Yenişehir'in elimizden çıkması üzerine şu mısraları söylemiştir (Dursun, 2000, 75):

*Sanmam taleb-i devlet-i câh etmeye geldik
Biz âleme bir yâr için âh etmeye geldik.*

Tanrıkorur H. Holland ve Ch. Wordsworth'un gravürlerine dayanarak Semâhânenin sekizgen planlı, iki katlı Bağdadi bir yapısı olduğunu belirtir (Tanrıkorur, 2000, 137).

Öte yandan Yunanistan'daki Rodos, Sakız, Midilli adalarında birer mevlevîhâne olduğu bilinmektedir. Veled Çelebiye Sakız Mevlevîhânesi'nin banîsi Hızır Dede, Şeyhi İsmail Dede olarak belirtir. Midilli de ise Cemil Dede yatmakta, şeyhi Nafiz Dede'dir. Bunlar gibi Batı Trakya'daki Gümölcine ve Dimetoka mevlevîhânelerinin akıbeti hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye'deki melevîhâneler gibi Balkanlar'daki melevîhânelerin büyük bir kısmı yıkılmıştır. Yıkılanların yerlerine yeni binalar yapılmıştır. Günümüze gelebilen örnekleri şöyle değerlendirebiliriz.

Hepsinin Matbah, derviş hücreleri, meydan-ı şerîf, türbe, hâmuşân (mezarlık), haremlık selâmlık kısımları yıkılmıştır. Sadece Filibe Melevîhânesi'nin selamlık kısmı günümüze gelmiştir.

Mevlevîhânelerin dışa dönük en etkileyici mekanları olan Semâhâneler günümüze ulaşmıştır. Peç Melevîhânesi'nin semâhânesi caminin harimidir ve halen cami müze olarak kullanılmaktadır. Filibe ve Hanya Melevîhânelerinde Semâhâne sekizgen planlıydı. Filibe özgün durumda, Hanya tadil edilerek günümüze kalmıştır. Hanya'da türbe-Semâhâne-mescid yan yana yerleştirilmiştir.

Gözleve'de farklı olarak kapalı kare planlı avlu semâhâne olarak kullanılmış olmalıdır.

Hem günümüze gelen hem de gelemeyen örnekler üzerinde, daha ayrıntılı çalışmalar yapıp (arşiv, alan araştırması) bütün melevîhâneler bir kitapta toplanmalıdır.

Mevlevîhânelerin, Türk tarikat yapıları içerisinde tasarım, süsleme bakımından ayrı yerleri vardır. Özellikle semâhânelerin sekizgen-dairesel bir biçimde tasarlanması Melevî düşüncesi ile yakından ilişkilidir.

Küreselleşen dünyamızda, savaşlar ve terör artmıştır. Tıpkı 12-13. yüzyılda olduğu gibi küçük gruplar veya Moğollar gibi büyük devletler toplumlara baskı yapmaktadır. Bugünlerde Mevlâna batı toplumlarında en çok okunan düşünürler arasındadır ve bu tesadüfî değildir. Mevlâna yüzyıllardır herkesi birlik ve beraberliğe, barış ve esenliğe çağırmaktadır. Doğumunun 800. yılında, düşüncelerinin öğretilip yaşatıldığı yurt içinde ve dışındaki melevîhâneleri belgelemek, koruyup yaşatmak ve restore etmek için çalışmalıyız.

KAYNAKÇA

- Ahmet, Eflâkî (1989), *Menâkıbu'l-Ârifin (Âriflerin Menkıbeleri)*, Terc. Tahsin Yazıcı, C. I-II, İstanbul.
- Anonim (1988), *Restauro Del Sama'Khana del Dervisci Mevlevî*, Cairo.
- Anonim (2000), *Isa-Bey's Zaviye*, Sarajevo, March.
- Ayverdi, E.Hakkı (1979), *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya-Romanya-Macaristan-Yunanistan-Bulgaristan)*, Cilt: I-III, İstanbul.
- Bakırcı, Naci (2005), *Mevlevî Mezar Taşları*, İstanbul.
- Çam, Nusret (2000), *Yunanistan'daki Türk Eserleri*, Ankara.
- Dursun, A. Hâluk (2000), *Nilden Tunaya Osmanlı Yazıları*, İstanbul.
- Erke, A. Ülker-Uzel, N. (1997), *Minyatürlerle Mevlâna ve Mevlevîlik*, Ankara.
- Evliyâ Çelebi (1985), *Seyâhatnâme*, (Sadeleştiren, Mümin Çevik), Cilt: I-X, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Eyice, Semavi (1981), *Atatürk'ün Doğduğu Şehir Selanik, 1881"*, İlgi, Cilt: 15, Sayı: 31, İstanbul, s.2-3.
- Fanfoni, Giuseppe (2000), *La Madrasa Di Sungur Sa'di e il Muse Mevlevî*, Cairo.
- Fedai, Harid-Altan, M.Haşim (1997), *Lefkoşe Mevlevîhânesi*, Ankara.
- Glassen, Erika (1996), "Trablusşam Mevlevîhânesi", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Konya, s.27-30.
- Gökacı, M.A. (2001), *Geographika*, İstanbul.
- Göksoy, H.Ali (2002), "Kaybolan Kültür ve Sanat Merkezleri", *İlgi*, Sayı: 103, İstanbul, s.13-23.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1983), *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul.
- Göyünç, Nejat (1991), "Mevlevîlik ve Sosyal Hayat", *II. Milletlerarası Mevlâna Kongresi*, 3-5 Mayıs 1990 Konya, Konya, s.95-102.
- ____ (1991), "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", *TTK Belleten*, Cilt: 55, Sayı: 213, s.351-358.
- Işın, Ekrem (2002), "Modernleşme Çağında Mevlevîlik, Siyaset, İdeoloji ve Örgütlenme", *10. Milli Mevlâna Kongresi Bildirileri*, Konya, s.227-236.
- İskender, Rıza (1998), "Kosova'daki Melami Tekkelerinde Mevlâna'ya Ait Gelenekler", *I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi*, (3-5 Mayıs 1987) Tebliğler, Konya, s.109-116.
- Kara, İsmail (1995), "Gittikçe Uzaklaşan Hanya Mevlevîhânesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı: 35, s.133-137.
- ____ (2006), *Hanya/Girit Mevlevîhânesi*, İstanbul.
- ____, "Hanya Mevlevîhânesi ve Vakfiyesi", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s.293-296.

- Kara, Mustafa (2004), *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa.
- Karpuz, Haşim (2001), "Yunanistan, Batı Trakya Günlüğü", *Yeni İpek Yolu*, Sayı: 166, Konya, s.42-48.
- _____ (2005), "Mevlevîhânelerin Türk Mimarisindeki Yeri", *Türkiye Mevlevîhâneleri Fotoğraf Albümü*, İstanbul, s.13-32.
- Küçük, Sezai (2003), *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul.
- _____ (2000), "Halep Mevlevîhânesi", *Lonca*, Sayı: 3, Konya, s.28-31.
- Mazıoğlu, Hasibe (1987), *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*, Ankara.
- Molnar, Jozsef (1993), *Macaritan'daki Türk Anıtları*, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1996), "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevlevîler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Konya, 1996, s.17-24.
- Özönder, Hasan (1991), "Mevlevîliğin Mısır'daki Temsilciliği Kahire Mevlevîhânesi", *II. Milletlerarası Mevlâna Kongresi, (Tebliğler)*, 3-5 Mayıs 1990, Konya, s.175-194.
- _____ (1993), "Kıbrısta Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", *VI. Milli Mevlâna Kongresi (24-25 Mayıs 1992)*, Tebliğler, Konya, s.99-118.
- Pouqueville, M. (1835) *L'univers, Historie et Description de Tousles Peuples, Grece, Paris.*
- Şafak, Yakup (2007), "Veled Çelebi'nin Menâkıbı'na Göre 1912'de Faal Olan Mevlevîhâneler ve Şeyhleri", *Sanat Tarihi Araştırmaları*, Haşim Karpuz'a Armağan, Konya, 2007, s.341-346.
- Tanrıkorur, Barihuda (1989), "Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevîhânelerin Yeri ve Önemi", *III. Mevlâna Kongresi*, 12-14 Aralık 1988, Konya, s.61-72.
- _____ (2000), *Türkiye Mevlevîhânelerinin Mimari Özellikleri, (Basılmamış Doktora Tezi)*, Konya.
- _____ (2002), "Diğer Mevlevîhânelerin Listesi", *Mevlâna ve Mevlevîlik*, İstanbul, s.237-248.
- Top, H. Hüseyin (2001), *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, İstanbul.
- Travlos, J. Larissa (1971), *Bild Lexikon zur Topographie Des Antiken Athen*, Tübingen.
- Tütüncü, Mehmet (2006), "Kudüs Mevlevîhânesinin Tarihi ve Mimarisi", *Uluslar arası Düşünce ve Sanatta Mevlâna Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.
- Uz, M.Ali (1996), "Saraybosna'da İsa Bey Mevlevîhânesi", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Konya, s.103-106.
- Uzluk, Şehabettin (1957), *Mevlevîlikte Resim ve Resimde Mevlevîler*, Ankara.

- Ünver, A.Süheyl (1964), "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihâneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlâna Güldestesi*, Konya, s.30-39.
- _____ (1973), *Sevâkıb-ı Menâkıb (Mevlâna'dan Hatıralar)*, İstanbul.

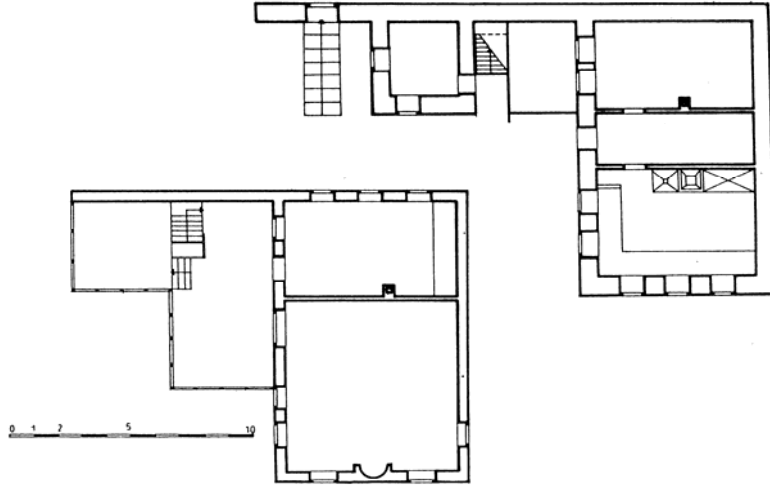
Resim1: Anonim Mevlâna Minyatürü.

Resim2: Mevlîhâneler Haritası (Şimşekler'den).

Resim3: Edirne Mevlâhânesi, genel görünüş.

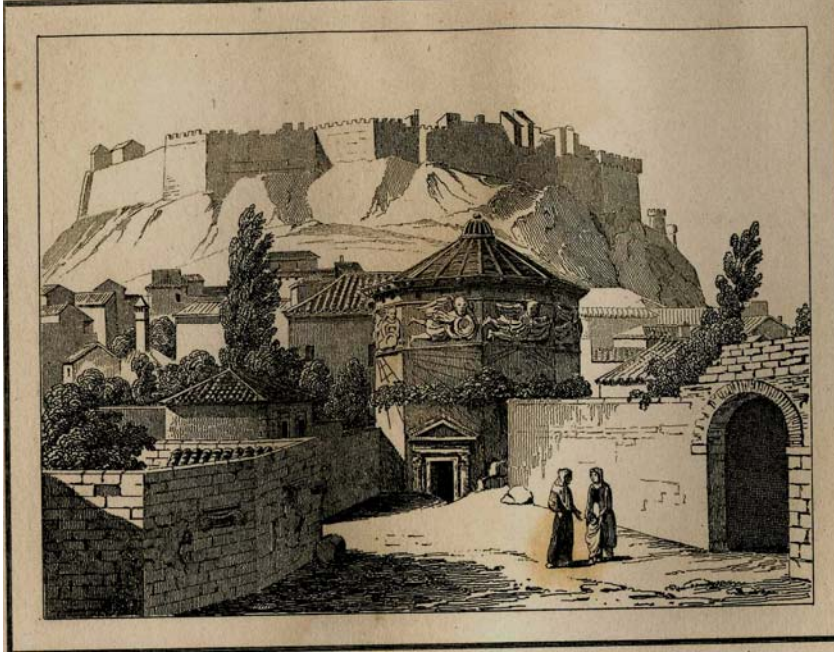
Çizim1: Sareyevo İsa Bey Mevlâhânesi planı (Ayverdi'den).

Resim4: Peçoy Yakovalı Hasan Paşa Mevlevîhânesi, genel görünüş.

Resim5: Gözleve Mevlevîhânesi, genel görünüş.

Resim6: Atina Mevlevihânesi, eski bir gravür.

Resim7: Hanya Mevlevihânesi, genel görünüş.

Resim8: Hanya Mevlevihânesi, içten görünüş (Kara'dan).

Resim9: Selanik Mevlevihânesi, genel görünüş.

